

Katarzyna Szarek

Obwodowe komisje wyborcze jako najniższy szczebel w strukturze polskich organów wyborczych

Polityka i Społeczeństwo nr 3 (13), 46-55

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Szarek*

**OBWODOWE KOMISJE WYBORCZE
JAKO NAJNIŻSZY SZCZEBEL W STRUKTURZE
POLSKICH ORGANÓW WYBORCZYCH**

**REGIONAL ELECTION COMMISSIONS AS THE LOWEST RUNG
IN THE STRUCTURE OF THE POLISH ELECTORAL BODIES**

Abstract

Currently, election administration is often discussed in the mass media and is of great interest to the public. This is probably due to the recent local elections carried out on 16 November 2014, during which there was a problem among others with the election information technology system and delays in the announcement of the results of the vote.

The objective is to assess certain issues of the regional electoral commissions, their mode of appointment, composition, organisation of work, position in the composition and tasks of these committees, which are involved in conducting all forms of elections.

The article analyzes the solutions adopted in the Polish electoral law for regional electoral commissions, as well as containing conclusions and recommendations. This is important in view of the ongoing legislative work on the amendment to the Electoral Code of 2011.

Key words: election, commissions, law

Podstawowe regulacje dotyczące polskiego prawa wyborczego zawiera Konstytucja RP z 1997 r. Akt ten reguluje zarówno podmiotowe prawa wyborcze, jak również określa zasady prawa wyborczego (Konstytucja RP z 1997 r., art. 96 ust. 1, art. 97 ust. 1, art. 99, art. 127 ust. 1 i 2 oraz art. 169 ust. 2).

Natomiast ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks wyborczy* zawiera szczegółowe regulacje dotyczące wszystkich rodzajów wyborów: wyborów organów władzy ustawodawczej i wykonawczej – Sejmu i Senatu oraz Prezydenta RP, wyborów do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego (rady gminy, rady powiatu oraz

* Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, pl. Marii Curie-Skłodowskiej 5, 20-031 Lublin, e-mail: prawo.szarek@interia.pl

sejmiku województwa samorządowego) i wyborów organu wykonawczego w gminie (wójta, burmistrza, prezydenta miasta), a także wyborów do Parlamentu Europejskiego. *Kodeks wyborczy* jest *de facto* aktem wykonawczym do Konstytucji RP, pozwalającym na zrealizowanie określonych zasad wyłaniania organów przedstawicielskich (Czaplicki 2014).

Art. 152 *Kodeksu wyborczego* określa ogólny zarys ustroju organów wyborczych w Polsce. W myśl tego przepisu należy wyróżnić organy o stałym charakterze i takie, które powoływane są *ad hoc*, w związku z zarządzonymi wyborami. Do organów o stałym charakterze zalicza się Państwową Komisję Wyborczą, jak również komisarzy wyborczych. Natomiast do organów wyborczych o niestałym charakterze należy zaliczyć: okręgowe komisje wyborcze, rejonowe komisje wyborcze, terytorialne komisje wyborcze oraz obwodowe komisje wyborcze. Organy te powoływane są na czas wykonania powierzonych im zadań (Kisielewicz 2014).

Podział zadań i kompetencji pomiędzy poszczególne komisje wyborcze ma charakter ustawowy. W myśl art. 152 § 4 *Kodeksu wyborczego* właściwość rzeczową oraz miejscową komisji określają przepisy szczególne kodeksu.

Okręgowe komisje wyborcze biorą udział w każdych wyborach, z wyjątkiem wyborów samorządowych (wyborów organów stanowiących poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego i wyborów wójta, burmistrza, prezydenta miasta). Rejonowe komisje wyborcze są powoływane do przeprowadzenia wyborów do Parlamentu Europejskiego (Kisielewicz 2014). Natomiast terytorialne komisje wyborcze funkcjonują wyłącznie w wyborach samorządowych, a więc w wyborach do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, jak również w wyborach wójta, burmistrza i prezydenta miasta (Sokala 2010: 184).

Z kolei obwodowe komisje wyborcze stanowią najniższy szczebel w strukturze organów wyborczych. Uczestniczą w przeprowadzaniu wszystkich rodzajów wyborów. Zajmują się głównie zorganizowaniem głosowania w obwodzie, a następnie ustalaniem wyników głosowania i podaniem ich do publicznej wiadomości (Kisielewicz 2014).

Rozpoczynając jednak rozważania na temat obwodowych komisji wyborczych, należy wyjść od definicji organu wyborczego. „Organ wyborczy” to w rozumieniu ustrojowym „organ administracji publicznej, który utworzono głównie lub wyłącznie w celu organizowania oraz przeprowadzania wyborów i w związku z tym wyposażono go w kompetencje do podejmowania określonych czynności prawnych zwanych czynnościami wyborczymi” (Michalak, Sokala 2010).

Skład, powoływanie i rozwiązywanie obwodowych komisji wyborczych

W myśl art. 182 § 1 *Kodeksu wyborczego* obwodową komisję wyborczą powołuje spośród wyborców w wyborach do Sejmu i do Senatu, w wyborach Prezydenta Rzeczypospolitej oraz w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Rzeczypospolitej Polskiej – wójt (odpowiednio burmistrz lub prezydent miasta). Czyni to najpóźniej w 21. dniu przed dniem wyborów (dniem głosowania).

Natomiast w wyborach do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego oraz w wyborach wójtów powołuje ją właściwa terytorialna komisja wyborcza. Odbywa się to również najpóźniej w 21. dniu przed dniem wyborów (dniem głosowania). To rozwiązanie wydaje się zasadne z uwagi na fakt, iż organ wykonawczy samorządu terytorialnego z reguły jest najbardziej zainteresowany wynikiem przeprowadzanych wyborów samorządowych. Pozbawienie go w tym przypadku prawa powoływania składu komisji obwodowych w naturalny sposób uwalnia go od pokus, jak i zarzutu oddziaływania na wynik wyborów (Skotnicki 2007: 156).

Z kolei obwodowe komisje wyborcze w obwodach głosowania utworzonych na polskich statkach morskich i za granicą powołują spośród wyborców odpowiednio kapitanowie tych statków oraz konsulowie. Tryb i termin powołania tych komisji określa Państwowa Komisja Wyborcza – po porozumieniu odpowiednio z ministrem właściwym do spraw gospodarki morskiej oraz ministrem właściwym do spraw zagranicznych (Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks wyborczy*, art. 183).

W skład obwodowej komisji wyborczej powołuje się od 6 do 8 osób spośród kandydatów zgłoszonych przez pełnomocników wyborczych lub upoważnione przez nich osoby oraz jedną osobę wskazaną przez wójta spośród pracowników samorządowych gminy lub gminnych jednostek organizacyjnych (Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks...*, art. 182 § 2). Jednakże w skład obwodowych komisji wyborczych w obwodach głosowania utworzonych w zakładach opieki zdrowotnej, domach pomocy społecznej, zakładach karnych, aresztach śledczych oraz oddziałach zewnętrznych takich zakładów i aresztów prócz jednej osoby wskazanej przez wójta, powołuje się od 4 do 6 osób (Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks...*, art. 182 § 3). Wymóg powoływania do składu każdej obwodowej komisji wyborczej pracowników samorządowych ma na celu złagodzenie konsekwencji braku fachowego przygotowania i doświadczenia większości członków komisji (Żukowski 2004: 85).

Kandydatami zgłoszonymi przez pełnomocników wyborczych lub upoważnione przez nich osoby mogą być tylko osoby ujęte w stałym rejestrze wyborców danej gminy (Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks...*, art. 182 § 4).

Zgodnie z art. 182 § 5 *Kodeksu wyborczego* pełnomocnik wyborczy lub upoważniona przez niego osoba może zgłosić tylko po jednym kandydacie do każdej obwodowej komisji wyborczej na obszarze okręgu wyborczego, w którym została zarejestrowana zgłoszona przez niego lista kandydatów na posłów, posłów do Parlamentu Europejskiego, radnych lub zarejestrowany został kandydat na Prezydenta Rzeczypospolitej, senatora lub wójta. Zgłoszenia w wyborach do Sejmu i do Senatu, w wyborach Prezydenta Rzeczypospolitej oraz w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Rzeczypospolitej Polskiej dokonuje się najpóźniej w 23. dniu przed dniem wyborów, natomiast zgłoszenia w wyborach do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego oraz w wyborach wójtów najpóźniej w 30. dniu przed dniem wyborów.

W przypadku zgłoszenia do składu obwodowej komisji wyborczej liczby kandydatów przekraczającej dopuszczalny jej skład wójt przeprowadza publiczne losowanie (Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks...*, art. 182 § 7). Jednakże, gdy liczba kandydatów zgłoszonych jest mniejsza od dopuszczalnego minimalnego składu liczbowego komisji, wójt dokonuje uzupełnienia jej składu. Czyni to spośród osób ujętych w stałym rejestrze wyborców tej gminy (Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks...*, art. 182 § 8).

Kandydatem do składu obwodowej komisji wyborczej może być osoba, która stale zamieszkuje na obszarze gminy właściwej dla tej komisji oraz posiada prawo wybierania. Może nim zostać również obywatel Unii Europejskiej niebędący obywatelem polskim, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 18 lat oraz nie jest pozbawiony prawa wybierania w państwie członkowskim Unii Europejskiej, którego jest obywatelem. Ponadto kandydat do składu obwodowej komisji wyborczej musi być wpisany do stałego rejestru wyborców. Jednakże nie należy zapominać, iż kandydatem do składu komisji wyborczej nie może być osoba, która pełni funkcję pełnomocnika komitetu wyborczego lub pełnomocnika finansowego komitetu wyborczego (Uchwała PKW z dnia 25 sierpnia 2014 r. w sprawie regulaminów terytorialnych i obwodowych komisji wyborczych powołanych do przeprowadzenia wyborów do rad gmin, rad powiatów, sejmików województw i rad dzielnic m.st. Warszawy oraz wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, załącznik nr 2, § 5).

W myśl § 8 omawianej uchwały PKW zgłoszenie kandydata może dotyczyć więcej niż jednej obwodowej komisji wyborczej w danej gminie, przy czym ta sama osoba może być powołana tylko w skład jednej komisji. W razie zgłoszenia tego samego kandydata do więcej niż jednej obwodowej komisji wyborczej rozpatrywane jest tylko zgłoszenie do komisji o najniższym numerze spośród obwodów, do których kandydat został zgłoszony.

Składy obwodowych komisji wyborczych niezwłocznie podaje do publicznej wiadomości organ, który je powołał. Następuje to poprzez umieszczenie w Biuletynie Informacji Publicznej odpowiedniej uchwały (w przypadku powołania obwodowej komisji przez terytorialną komisję wyborczą) lub odpowiedniego zarządzenia (w przypadku powołania komisji przez wójta). Do publicznej wiadomości podaje się numer, adres siedziby oraz imiona, nazwiska i miejsce zamieszkania (miejscowość) osób powołanych w skład komisji oraz wskazanie podmiotu, który zgłosił kandydata (Banaszak 2014).

Składy komisji udostępnia się w urzędzie gminy (miasta) oraz w siedzibie danej obwodowej komisji wyborczej (Uchwała PKW z dnia 25 sierpnia 2014 r. w sprawie regulaminów..., § 15).

Kodeks wyborczy w art. 184 reguluje też kwestie wygaśnięcia członkostwa w obwodowej komisji wyborczej. I tak następuje to w przypadku:

- zrzeczenia się członkostwa,
- z dniem podpisania zgody na kandydowanie w wyborach bądź objęcia funkcji pełnomocnika wyborczego, pełnomocnika finansowego lub męża zaufania,
- śmierci członka komisji,
- utraty prawa wybierania,
- niespełniania warunku ujęcia w stałym rejestrze wyborców danej gminy,
- odwołania.

Odnosnie do ostatniej przesłanki, wójt (a w przypadku wyborów organów jednostek samorządu terytorialnego – właściwa terytorialnie komisja wyborcza wyższego stopnia) odwołuje członka obwodowej komisji wyborczej w przypadku niewykonywania lub nienależytego wykonywania obowiązków przez członka komisji.

Uzupełnienie składu obwodowej komisji wyborczej następuje w trybie i na zasadach określonych w przepisach o jej powołaniu (Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks...*, art. 184 § 4).

Organizacja pracy obwodowych komisji wyborczych

Na wstępie należy podkreślić, iż zasady organizacji pracy obwodowych komisji wyborczych oraz sposób wykonania ich ustawowych zadań określa regulamin uchwalony przez PKW – odrębnie dla każdego rodzaju wyborów.

W myśl § 1 *Regulaminu obwodowych komisji wyborczych* komisja wykonuje swoje zadania określone w *Kodeksie wyborczym*, stosując się

do wytycznych i innych uchwał oraz wyjaśnień Państwowej Komisji Wyborczej, a także wyjaśnień komisarza wyborczego. W razie wątpliwości może zwracać się o dodatkowe wyjaśnienia do komisarza wyborczego.

Zgodnie z art. 182 § 9 *Kodeksu wyborczego* pierwsze posiedzenie obwodowej komisji wyborczej zwołuje wójt (burmistrz, prezydent miasta).

Na pierwszym posiedzeniu komisja m.in. wybiera ze swego składu przewodniczącego oraz jego zastępcę, omawia swoje zadania i tryb pracy, a także obowiązki i uprawnienia osób wchodzących w jej skład. Przewodniczący kieruje pracami komisji, zwołuje jej posiedzenia i przewodniczy im. Należy również podkreślić, iż w komisjach obwodowych nie przewidziano funkcji sekretarza.

Zgodnie z § 4 przedmiotowego *Regulaminu...* komisja podejmuje rozstrzygnięcia większością głosów w obecności co najmniej połowy swego składu, w tym przewodniczącego lub jego zastępcy. W razie równej liczby głosów decyduje głos przewodniczącego posiedzenia. Rozstrzygnięcia komisji mogą mieć formę odrębnych uchwał bądź wpisów do protokołu. Uchwały podpisuje przewodniczący posiedzenia.

Uchwały, protokoły głosowania i inne dokumenty komisji oraz wydawane karty do głosowania opatrywane są pieczęcią komisji (Uchwała Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 25 sierpnia 2014 r. w sprawie regulaminów..., § 7).

Do obowiązków obwodowej komisji wyborczej należy udzielenie informacji o wykonywaniu swoich zadań i udostępnienie dokumentacji członkom Państwowej Komisji Wyborczej oraz komisarzowi wyborczemu, a także osobom przez nie upoważnionym (Uchwała Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 25 sierpnia 2014 r. w sprawie regulaminów..., § 8).

Obwodowa komisja wyborcza współdziała w wykonywaniu swoich zadań odpowiednio z wójtem (burmistrzem, prezydentem miasta) w zakresie:

- przygotowania i wyposażenia lokalu wyborczego do głosowania,
- odbioru i zabezpieczenia kart do głosowania oraz nakładek na karty do głosowania sporządzonych w alfabecie Braille'a, formularzy protokołu, spisu wyborców, pieczęci komisji, obwieszczeń i innych materiałów wyborczych,
- przekazania protokołu głosowania w obwodzie do właściwej terytorialnej komisji wyborczej,
- zapewnienia środków łączności i transportu oraz pomocy niezbędnej do pracy komisji (Uchwała Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 25 sierpnia 2014 r. w sprawie regulaminów..., § 10).

Podkreślić należy, iż to wójt zapewnia obsługę i techniczno-materialne warunki pracy obwodowych komisji wyborczych, w tym możliwość wykorzystania techniki elektronicznej, oraz wykonanie zadań

związanych z organizacją i przeprowadzeniem wyborów na obszarze gminy. Zadania wykonywane w tym zakresie są zadaniami zleconymi jednostek samorządu terytorialnego (Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks...*, art. 156).

Obowiązki i uprawnienia członków obwodowych komisji wyborczych

Jak już wcześniej była o tym mowa, można być członkiem tylko jednej komisji wyborczej. Członkami omawianych komisji nie mogą być kandydaci w wyborach, pełnomocnicy wyborczy, pełnomocnicy finansowi oraz mężowie zaufania. W przypadku podpisania zgody na kandydowanie w wyborach bądź objęcia funkcji pełnomocnika lub męża zaufania członkostwo w komisji wyborczej wygasa.

Ponadto członkowie obwodowej komisji wyborczej nie mogą prowadzić agitacji wyborczej na rzecz poszczególnych kandydatów oraz list kandydatów. Rozwiązanie to wydaje się, rzecz jasna, uzasadnione i oczywiste. *Kodeks wyborczy* nie przewiduje jednak sankcji za złamanie tego zakazu.

Osoby wchodzące w skład obwodowych komisji wyborczych korzystają z ochrony prawnej przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych i ponoszą odpowiedzialność jak funkcjonariusze publiczni (Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks...*, art. 154 § 5). Kluczowe dla ochrony prawnej funkcjonariuszy publicznych są w szczególności przepisy rozdziału XXIX *Kodeksu karnego*. Natomiast podstawą prawną ponoszenia odpowiedzialności karnej są przede wszystkim przepisy zamieszczone w rozdziale XXXI *Kodeksu karnego*, jak również art. 228 *Kodeksu karnego*, sankcjonujący sprzedajność osoby pełniącej funkcję publiczną (Marek 2010: 539–543; więcej informacji – Jurewicz 2006).

Członkom obwodowych komisji wyborczych przysługuje na podstawie przepisów ustawy z dnia 30 października 2002 r. o zaopatrzeniu z tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach (DzU nr 199, poz. 1674, z późn. zm.) zaopatrzenie z tytułu wypadku przy wykonywaniu zadań tych komisji.

W myśl *Regulaminu obwodowych komisji wyborczych* ich członkowie mają obowiązek uczestniczenia w szkoleniach oraz posiedzeniach i innych pracach komisji, w szczególności w przeprowadzeniu głosowania i ustaleniu jego wyników. W razie niemożności wzięcia udziału w pracach komisji, zwłaszcza w dniu wyborów, członek komisji powinien jak najwcześniej zawiadomić o tym przewodniczącego komisji.

Ponadto członkom obwodowych komisji wyborczych przysługują diety oraz zwrot kosztów podróży i noclegów, a także zryczałtowane diety za czas związany z przeprowadzeniem głosowania oraz ustaleniem wyników głosowania (Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks...*, art. 154 § 1).

Wysokość oraz szczegółowe zasady określające, na jakich warunkach przysługują diety, zwrot kosztów podróży i noclegów oraz zryczałtowane diety, o których była mowa powyżej, jak również sposoby dokumentowania dni zwolnienia od pracy określa (w drodze uchwały) Państwowa Komisja Wyborcza, biorąc pod uwagę zakres obowiązków członków komisji wyborczych.

I tak uchwała Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 28 lipca 2014 r. w sprawie należności pieniężnych przysługujących członkom komisji wyborczych i osobom powołanym w skład inspekcji w wyborach do organów jednostek samorządu terytorialnego przyznała w § 6 zryczałtowaną dietę za czas związany z przeprowadzeniem głosowania oraz ustaleniem wyników głosowania w następującej wysokości: dla przewodniczących obwodowych komisji wyborczych – 380 zł, dla zastępców przewodniczących obwodowych komisji wyborczych – 330 zł, dla członków obwodowych komisji wyborczych – 300 zł.

Ponadto w myśl art. 154 § 4 *Kodeksu wyborczego* członkowi obwodowej lub terytorialnej komisji wyborczej w związku z wykonywaniem zadań przysługuje do pięciu dni zwolnienia od pracy z zachowaniem prawa do świadczeń z ubezpieczenia społecznego oraz uprawnień ze stosunku pracy, z wyjątkiem prawa do wynagrodzenia.

Zadania obwodowych komisji wyborczych

Kodeks wyborczy w art. 185 do zadań obwodowej komisji wyborczej zalicza: przeprowadzenie głosowania w obwodzie, czuwanie w dniu wyborów nad przestrzeganiem prawa wyborczego w miejscu i czasie głosowania, ustalenie wyników głosowania w obwodzie i podanie ich do publicznej wiadomości, a następnie przesłanie do właściwej komisji wyborczej.

Odnosząc się do pierwszego wymienionego powyżej zadania obwodowej komisji wyborczej, należy wskazać, iż komisja powinna przede wszystkim dopilnować właściwego urzędzenia lokalu wyborczego i zapewnić prawidłowy tok czynności podczas głosowania. Drugie w kolejności zadanie komisji polega przede wszystkim na przestrzeganiu zasady tajności głosowania i egzekwowanie respektowania zakazu prowadzenia w lokalu wyborczym agitacji w jakiegokolwiek formie. Trzecie i czwarte zadanie obejmuje szereg czynności komisji, począwszy od otwarcia urny

wyborczej i dokonania niezbędnych obliczeń oraz właściwej kwalifikacji kart do głosowania i poszczególnych głosów, a skończywszy na sporządzeniu protokołu głosowania w obwodzie, podaniu wyników głosowania do publicznej wiadomości i przekazaniu protokołu właściwemu organowi wyborczemu wyższego stopnia (Sokala 2010: 214).

Wydawać by się mogło, iż ustalenie wyników głosowania, a więc w szczególności liczenie i kwalifikowanie głosów jest czynnością prostą. Nic bardziej mylnego. To przecież na tym etapie procesu wyborczego dochodzi najczęściej do manipulacji, oszustw, błędów i nieporozumień (Griffith-Traversy 2007: 94).

Powyższe potwierdza analiza protestów wyborczych wnoszonych po wyborach przez wyborców i inne uprawnione podmioty (Sokala 2010: 215).

Wymienione w art. 185 *Kodeksu wyborczego* zadania obwodowych komisji wyborczych konkretyzują szczegółowe przepisy odnoszące się do poszczególnych wyborów, jak również właściwe wytyczne PKW.

Jak słusznie wskazuje A. Sokala, zadania obwodowych komisji wyborczych, choć nie są liczne i nadmiernie skomplikowane, mają niezwykle istotne znaczenie (Sokala 2010: 216). Od rzetelnego i bezstronnego wykonania zadań obwodowych komisji zależy uczciwy przebieg wyborów, co jest niezbędnym warunkiem wolnych i demokratycznych wyborów (Gebethner 2000: 45).

Na uwagę zasługuje też spostrzeżenie K. Skotnickiego, iż to głównie od pracy obwodowych komisji zależy sprawność przeprowadzenia głosowania i ustalenia wyników wyborów. Ponadto autor podnosi, iż to jedynie z tymi komisjami wyborcy mają bezpośredni kontakt. Pozytywna ocena ich pracy wpływa w konsekwencji na ocenę pracy całej administracji wyborczej (Skotnicki 2007: 156).

Z tych właśnie względów niezbędne wydaje się wprowadzenie nowego uregulowania w kwestii minimalnych warunków, jakie spełniać powinni kandydaci zgłaszani do obwodowych komisji wyborczych, a dotyczących przynajmniej górnej granicy wieku, minimalnego poziomu wykształcenia oraz niekaralności (Sokala 2010: 217).

Bibliografia

- Banaszak B., 2014, *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa.
Czaplicki K.W., 2014, *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa.
Gebethner S., 2000, *Wybory na urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz do Ustawy o wyborze Prezydenta RP. Tekst jednolity z 9 czerwca 2000 r. oraz akty wykonawcze*, Warszawa.
Griffith-Traversy M.A., 2007, *Demokracja, parlament i systemy wyborcze*, Warszawa.
Jurewicz J., 2006, *Przestępstwa przeciwko wyborom i referendum z rozdziału XXXI Kodeksu karnego*, „Studia Wyborcze” 2006, t. II.

- Kisielewicz A., 2014, *Komentarz do art. 152 Kodeksu wyborczego*, Warszawa.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. DzU 1997, nr 78, poz. 483.
- Marek A., 2010, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa.
- Michalak B., Sokala A., 2010, *Leksykon prawa wyborczego i systemów wyborczych*, Warszawa.
- Skotnicki K., 2007, *Skład obwodowych komisji wyborczych i obwodowych komisji do spraw referendum [w:] Iudices electonis custodes (sędziowie kustoszami wyborów). Księga pamiątkowa Państwowej Komisji Wyborczej*, red. F. Rymarz, Warszawa.
- Sokala A., 2010, *Administracja wyborcza w obowiązującym prawie polskim*, Toruń.
- Uchwała Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 25 sierpnia 2014 r. w sprawie regulaminów terytorialnych i obwodowych komisji wyborczych powołanych do przeprowadzenia wyborów do rad gmin, rad powiatów, sejmików województw i rad dzielnic m.st. Warszawy oraz wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, MP 2014, poz. 789.
- Uchwała Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 24 lutego 2014 r. w sprawie wytycznych dla obwodowych komisji wyborczych dotyczących zadań i trybu przygotowania oraz przeprowadzenia głosowania w obwodach głosowania utworzonych w kraju w wyborach do Parlamentu Europejskiego, zarządzonych na dzień 25 maja 2014 r., MP 2014, poz. 207.
- Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o zaopatrzeniu z tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach, DzU nr 199, poz. 1674, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy, DzU 2011, nr 21, poz. 112.
- Żukowski A., 2004, *System wyborczy do Sejmu i Senatu RP*, Warszawa.